

Pojęcia kluczowe: zakład karny, osadzony rodzic, władza rodzicielska, opieka nad dzieckiem, więzienne macierzyństwo, programy integrujące

Artykuły

Faustyna Dagmara Jamiołkowska

WŁADZA RODZICIELSKA I OPIEKA NAD DZIECKIEM RODZICA SKAZANEGO NA KARĘ POZBAWIENIA WOLNOŚCI

Przedmiotowy artykuł dotyczy niezmiernie ważkiej problematyki – zarówno w aspekcie teoretycznym, jak i praktycznym. Autorka omawia stan prawny w Polsce umożliwiający wykonywanie władzy rodzicielskiej i opieki nad dzieckiem przez rodzica skazanego na karę pozbawienia wolności. Autorka skupia się w szczególności na praktycznych atrybutach omawianych regulacji prawnych, ukazując możliwości i sposoby wykonywania tej władzy rodzicielskiej i opieki oraz integrację skazanego rodzica z dzieckiem zgodnie z założeniami systemu prawnego w Polsce. Celem głównym pracy była próba usystematyzowania form wykonywania władzy rodzicielskiej i opieki nad dzieckiem przez osadzonego rodzica. W uwagach końcowych niniejszego artykułu autorka podsumowuje tematykę, wskazując instrumenty mające na celu podtrzymanie więzi rodzinnej, stanowiącej jedną z podstawowych zmiennych procesu resocjalizacji skazanych.

WPROWADZENIE

Artykuł dotyczy niezmiernie ważkiej problematyki – zarówno w aspekcie teoretycznym, jak i praktycznym. Autorka omawia stan prawny w Polsce umożliwiający wykonywanie władzy rodzicielskiej i opieki nad dzieckiem przez rodzica skazanego na karę pozbawienia wolności. Autorka skupia się w szczególności na praktycznych atrybutach omawianych regulacji prawnych, ukazując możliwości i sposoby wykonywania tej władzy rodzicielskiej i opieki oraz integrację skazanego rodzica z dzieckiem zgodnie z założeniami systemu prawnego w Polsce. Celem głównym pracy była próba usystematyzowania form wykonywania władzy rodzicielskiej i opieki nad dzieckiem przez osadzonego rodzica. W uwagach końcowych niniejszego artykułu autorka podsumowuje tematykę,

wskazując instrumenty mające na celu podtrzymanie więzi rodzinnej, stanowiącej jedną z podstawowych zmiennych procesu resocjalizacji skazanych.

Kara pozbawienia wolności jest najsurowszą karą w polskim Kodeksie karnym¹. Najcenniejszą, a zarazem najbardziej oczekiwaną formą pomocy dla skazanych jest wsparcie psychiczne, którego mogą im udzielić osoby bliskie, stąd tak ważne jest, by nie doszło do zerwania więzi rodzinnych. Wiąże się to nie tylko z przerwaniem normalnych kontaktów z bliskimi oraz z przejawami społecznego napiętnowania rodziny i pogorszeniem jej statusu materialnego, ale także niekiedy z potrzebą zapewnienia zinstytucjonalizowanej formy opieki nad dziećmi. W takiej sytuacji ważne jest, aby zastosowana kara pozbawienia wolności oddziaływała w możliwie najmniejszym stopniu na przeżycia emocjonalne i osobowość, a w konsekwencji w jak najmniejszy sposób ciążyła na dalszym rozwoju dziecka skazanego.

Założono, że osiągnięcie powyższego celu badawczego mogło mieć miejsce tylko po uzyskaniu odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

1. Jaki jest stan prawny w Polsce umożliwiający wykonywanie władzy rodzicielskiej i opieki nad dzieckiem przez skazanego rodzica?
2. W jaki sposób wykonywana jest władza rodzicielska i opieka nad dzieckiem przez osadzonego rodzica?
3. Czy Służba Więzienna wspomaga integrację skazanego rodzica z dzieckiem zgodnie z założeniami systemu prawnego w Polsce?

Dokonując uzasadnienia wyboru problemu badawczego, a następnie przygotowując się do przeprowadzenia badań, przyjęto następujące hipotezy badawcze:

H-1. Prawo osadzonych w zakładach karnych w Polsce umożliwi realizację wykonywania władzy rodzicielskiej i opieki nad dzieckiem przez skazanego rodzica w sposób zadowalający i nieodbiegający od współczesnych koncepcji wychowawczych.

H-2. Poziom realizacji wykonywania władzy rodzicielskiej i opieki nad dzieckiem przez skazanego rodzica istotnie uzależniony jest od sposobów i możliwości wykonywania tej władzy i opieki przez osadzonego rodzica, jego miejsca osadzenia i odległości od miejsca zamieszkania dziecka.

H-3. Wdrażanie programów integrujących skazanego rodzica z dzieckiem ma znaczny wpływ na zacieśnienie więzi z dzieckiem oraz w istotny sposób warunkuje pożądany i prawidłowy przebieg czynności wychowawczo-opiekuńczych.

PRAWO KARNE WYKONAWCZE

Na gruncie polskiej nauki z pojęciem prawa penitencjarnego spotykamy się dopiero w drugiej połowie okresu międzywojennego. Obejmuje ono całokształt norm prawnych regulujących stosunki społeczne, które powstały w następstwie tymczasowego aresztowania i orzeczenia kary pozbawienia wolności oraz środ-

¹ Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2022 r. poz. 1138 ze zm.), dalej: k.k.

ków karnych skutkujących pozbawieniem wolności przez uprawnione do tego organy państwowe. Należy jednak zauważyć, że prawo penitencjarne zapoczątkowało proces wydzielenia prawa karnego wykonawczego w odrębny dział prawa karnego, który obecnie obok prawa karnego materialnego i prawa karnego procesowego jest autonomiczną częścią szeroko rozumianej nauki prawa karnego.

Kodeks karny wykonawczy² z 1997 r. ostatecznie przesądza o istnieniu prawa karnego wykonawczego jako odrębnej od innych gałęzi prawa. Zasadnicza rola w tym procesie emancypacji przypadła już jego poprzednikowi, czyli Kodeksowi karnemu wykonawczemu z 1969 r. Stanisław Walczak, jeden z twórców tamtego kodeksu, potwierdza tę kwestię, pisząc: „Regulując całokształt problematyki wykonywania kar, kodeks karny wykonawczy stworzył tym samym podstawę do ukształtowania się prawa karnego wykonawczego, jako samodzielnej gałęzi prawa, obok prawa karnego materialnego i procesowego”³.

Prawo karne wykonawcze w kategorii odrębnej gałęzi prawa ze względu na charakter i stopień skomplikowania współczesnego postępowania wykonawczego nie jest dyscypliną w pełni usamodzielnioną. Prawo karne wykonawcze poza szeroko rozumianym prawem karnym wykorzystuje prawo i naukę prawa administracyjnego, cywilnego, pracy, konstytucyjnego, międzynarodowego. Oprócz tego nauka prawa karnego wykonawczego bardzo często sięga do kryminologii, nauki polityki kryminalnej, psychiatrii, socjologii, pedagogiki, psychologii. Oznacza to, że w sferze tzw. refleksji nad prawem karnym wykonawczym, od strony metodologicznej, bardzo często dochodzi do przekraczania typowych dla danej gałęzi prawa metod badawczych.

Skodyfikowanie prawa karnego wykonawczego to zalety nie tylko porządkowe, lecz również gwarancyjne. Przepisy rangi ustawowej w tym zakresie sprawiają, że prawo karne wykonawcze wpisuje się także w zasadę demokratycznego państwa prawnego stosownie do postanowień Konstytucji RP. Dużą rolę w prawie karnym wykonawczym odgrywa również polskie orzecznictwo oraz poglądy doktryny.

NAJWAŻNIEJSZE USTALENIA ANALITYCZNE

W pierwszej kolejności należy zaznaczyć, że orzeczenie kary pozbawienia wolności oraz skierowanie do jej wykonania w stosunku do rodzica nie jest równoważne z pozbawieniem władzy rodzicielskiej ani też jej zawieszeniem. Miarodajny w tej kwestii pozostaje przepis art. 110 § 1 oraz art. 111 § 1 ustawy z 25.02.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy⁴. Pierwszy z nich stanowi, że w razie przemijającej przeszkody w wykonywaniu władzy rodzicielskiej sąd opiekuńczy może orzec jej zawieszenie, drugi zaś wskazuje, że w wypadku kie-

² Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2023 r. poz. 127 ze zm.), dalej: k.k.w.

³ S. Walczak, *Prawo penitencjarne. Zarys systemu*, Warszawa 1972, s. 59.

⁴ Ustawa z 25.02.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2020 r. poz. 1359 ze zm.), dalej: k.r.o.

dy władza rodzicielska nie może być wykonywana z powodu trwałej przeszkody albo jeżeli rodzice nadużywają władzy rodzicielskiej lub w sposób rażąco zaniedbują swe obowiązki względem dziecka, sąd opiekuńczy pozbawi rodziców władzy rodzicielskiej. J. Gajda słusznie zauważa, że granica zastosowania tych instytucji jest wąska, a przesłankami mającymi decydujące znaczenie przy rozstrzygnięciu o pozbawieniu lub zawieszeniu władzy rodzicielskiej są nie tylko wiek, ale również potrzeby wychowawcze, sytuacja rodzinna pomiędzy dzieckiem a rodzicem czy istnienie między nimi faktycznej, głębokiej więzi emocjonalnej⁵. Wspomniany brak automatyzmu w orzekaniu pozbawienia władzy rodzicielskiej w stosunku do rodzica odbywającego karę pozbawienia wolności jest silnie akcentowany w doktrynie prawa rodzinnego, podobnie jak pogląd, stosownie do którego długotrwałe przebywanie jednego z rodziców w zakładzie karnym zdecydowanie jest przesłanką pozbawienia władzy rodzicielskiej. Pogląd ten reprezentują przykładowo Jacek Ignaczewki oraz Jerzy Strzebińczyk⁶.

Relacje pomiędzy osadzonym rodzicem a dzieckiem stanowią jeden z przedmiotów ustawy z 6.06.1997 r. – Kodeks karny wykonawczy⁷.

Prawo osadzonych w zakładach karnych do kontaktów z dziećmi wynika m.in. z następujących regulacji:

1. Artykułu 102 pkt 2 k.k.w., który stanowi, że skazany ma prawo w szczególności do utrzymywania więzi z rodziną i innymi osobami bliskimi.
2. Artykułu 87a. k.k.w., który określa jego możliwości kontaktów z dziećmi:
 - § 1. Wykonując karę wobec skazanych sprawujących stałą pieczę nad dzieckiem do lat 15, uwzględnia się w szczególności potrzebę inicjowania, podtrzymywania i zacieśniania ich więzi uczuciowej z dziećmi, wywiązywania się z obowiązków alimentacyjnych oraz świadczenia pomocy materialnej dzieciom, a także współdziałania z placówkami opiekuńczo-wychowawczymi, w których te dzieci przebywają.
 - § 2. Skazani sprawujący stałą pieczę nad dziećmi, które przebywają w placówkach opiekuńczo-wychowawczych, powinni być w miarę możliwości osadzani w odpowiednich zakładach karnych, położonych najbliżej miejsca pobytu dzieci.
3. Artykułu 105 § 1 k.k.w. stanowiącego, że skazanemu należy umożliwiać utrzymywanie więzi przede wszystkim z rodziną i innymi osobami bliskimi przez widzenia, korespondencję, rozmowy telefoniczne, paczki i przekazy pieniężne, a w uzasadnionych wypadkach, za zgodą dyrektora zakładu

⁵ J. Gajda (w:) *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2012, komentarz do art. 110, s. 850–851.

⁶ Por. J. Ignatowicz, *Władza rodzicielska (w:) Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2012, s. 412 oraz J. Strzebińczyk, *Władza rodzicielska (w:) System Prawa Prywatnego*, t. 12, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2011, s. 353.

⁷ Ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz.U. z 2023 r. poz. 127 ze zm.), dalej: k.k.w.

karnego, również przez inne środki łączności, oraz ułatwiać utrzymywanie kontaktów z podmiotami, o których mowa w art. 38 § 1 k.k.w.

4. Z treści art. 100 § 1 pkt 6 k.k.w., z którego wynika, że skazany odbywa karę we właściwym ze względu na rodzaj, typ, system wykonywania kary lub zabezpieczenie zakładzie karnym, a przeniesienie skazanego do innego właściwego zakładu karnego może nastąpić, szczególnie w przypadku ważnych względów rodzinnych.

Skazany jest nadto uprawniony do tego, by złożyć wniosek o przeniesienie go z ważnych względów rodzinnych do innego zakładu karnego, tak by odbywał karę w zakładzie karnym położonym niedaleko jego miejsca zamieszkania lub w pobliżu placówki opiekuńczo-wychowawczej, w której przebywa jego dziecko (w tym drugim przypadku wniosek nie musi być motywowany szczególnymi względami rodzinnymi).

W korelacji z opisanymi powyżej uprawnieniami pozostają regulacje stanowiące podstawę do utrzymywania przez skazanych kontaktów z osobami trzecimi, w tym z bliskimi, w drodze rozmów telefonicznych. Należy w tym miejscu wyróżnić przepisy art. 90 pkt 9, art. 91 pkt 11, art. 92 pkt 14 k.k.w., które stanowią, że w zakładzie karnym typu zamkniętego, półotwartego i otwartego rozmowy telefoniczne skazanych podlegają kontroli administracji zakładu karnego, jak również drugą grupę przepisów – art. 105b, art. 138 § 1 pkt 15, art. 242 § 6–11 k.k.w. – precyzujących okoliczności, w jakich może dojść do nawiązania połączenia telefonicznego i rozmowy osadzonego z osobą trzecią.

Godny odnotowania jest fakt, że skazany, prócz możliwości utrzymywania kontaktu telefonicznego z osobami bliskimi, jest też uprawniony do nadawania i otrzymywania dowolnej liczby listów, przy czym należy mieć tu na uwadze treść § 14 ust. 2 pkt 14 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności⁸. Korespondencja skazanego na mocy przepisów rozdziału 3 rozporządzenia podlega nadzorowi, a w sytuacjach określonych w art. 29 tegoż, cenzurze lub zatrzymaniu przez administrację zakładu karnego.

Niewątpliwie podtrzymywaniu więzi rodzinnych osadzonych z bliskimi służy również instytucja przekazywania na ich rzecz paczek, w tym paczek żywnościowych, oraz przekazów pieniężnych. Godne odnotowania są uprawnienie skazanego do posiadania niektórych przedmiotów osobistego użytku, listów oraz fotografii członków rodziny i innych osób bliskich wynikające z art. 110a § 1 k.k.w., a nadto możliwość uzyskania przez skazanego zgody na posiadanie w celi sprzętu audiowizualnego, komputerowego oraz innych przedmiotów, w tym także podnoszących estetykę pomieszczenia. Z badań prowadzonych na populacji kobiet odbywających długotrwałe kary pozbawienia wolności wynika, że najbardziej rozpowszechnionymi formami podtrzymywania kontaktów z małoletnimi dziećmi oraz (szerzej) więzi rodzinnych (w tym więzi z dziećmi

⁸ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 21.12.2016 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności (Dz.U. z 2016 r. poz. 2231).

pełnoletnimi i innymi osobami bliskimi) są: rozmowy telefoniczne oraz prowadzenie korespondencji listowej (z uwagi na ich dostępność cenową oraz brak wymogu posiadania szczególnych środków technicznych w celu ich realizacji)⁹. Zaakcentowania wymaga, że część osadzonych matek miała ambiwalentny i obciążony dużym marginesem niepewności stosunek do widzeń organizowanych na terenie zakładu karnego, a to z uwagi na towarzyszącą im obawę o to, jak małoletnie dziecko znieśie trudy związane z oczekiwaniem na widzenie oraz widokiem placówki penitencjarnej. Zasadne wydaje się w obliczu podnoszonych obaw upowszechnienie instrumentów umożliwiających odbywającym karę pozbawienia wolności rodzicom realizację kontaktu za pomocą urządzeń technicznych przesyłających obraz i dźwięk (choćby w ograniczonym zakresie i z opóźnieniem umożliwiającym służbie więziennej kontrolę przekazu).

Osadzony do odbycia kary pozbawienia wolności ma bowiem prawo do widzenia:

- dwa razy w miesiącu, jeżeli przebywa w zakładzie karnym typu zamkniętego,
- trzy razy w miesiącu, jeżeli skazany przebywa w zakładzie karnym typu półotwartego,
- jeżeli skazany przebywa w zakładzie karnym typu otwartego, ma nieograniczoną liczbę widzeń.

Widzenie trwa 60 minut i odbywa się we wspólnej sali dla wszystkich skazanych i ich rodzin, przy oddzielnym stoliku.

Raz na dwa miesiące skazany zakładu karnego półotwartego, po uzyskaniu zgody dyrektora zakładu karnego, może odwiedzić najbliższych. W tym celu przysługuje osobie osadzonej 14 dni w roku.

Skazany zakładu karnego typu otwartego, po uzyskaniu takiej zgody, może odwiedzić najbliższych raz w miesiącu. W tym celu może wykorzystać 28 dni w roku.

Skazanym zakładu karnego typu zamkniętego nie można udzielać przepustek, jednak można przyznać im nagrody, w tym najwyższe, tj. zezwolenie na widzenie poza zakładem na okres do 30 godzin i zezwolenie na opuszczenie zakładu na okres do 14 dni.

Skazani, o których mowa w art. 87a k.k.w., umieszczeni w jednostkach typu zamkniętego i półotwartego, mają prawo do dodatkowego widzenia z dziećmi w miesiącu (art. 105a § 3 k.k.w.).

Ponadto Kodeks karny wykonawczy przewiduje:

- przepustki systemowe służące m.in. do korekty lub odbudowy więzi rodzinnej,
- przepustki zadaniowe służące również m.in. do korekty lub odbudowy więzi rodzinnej,

⁹ Por. Tabela nr 8 „Kontakty z bliskimi i dziećmi z perspektywy badanej populacji kobiet odbywających kary długoterminowe (n = 102)” (w:) M. Badowska-Hodyr, *Więź z rodziną i jej znaczenie w procesie inkluzyj społecznej z perspektywy osadzonych kobiet odbywających kary długoterminowe*, „Pracuj. Kwartalnik” 2017/3, s. 47 i n.

– przepustkę losową – udzielaną w sytuacjach wyjątkowych, niedających się przewidzieć, zaplanować ani im zapobiec, a mających miejsce lub dotyczących osób pozostających w kręgu rodziny skazanego.

Omawiając problematykę kontaktów skazanych z dziećmi, warto wspomnieć, że w widzeniu może uczestniczyć nieograniczona liczba osób niepełnoletnich, muszą być one jednak pod opieką dorosłych.

Kontakty osoby skazanej na karę pozbawienia wolności z osobami bliskimi, w tym małoletnimi dziećmi, doznawały w okresie trwania stanu zagrożenia sanitarno-epidemiologicznego wywołanego występowaniem wirusa SARS-CoV-2 ograniczeń o charakterze systemowym. Tytułem przykładu Zakład Karny w Płocku, Oddział Zewnętrzny w Płońsku, jak również Zakład Karny nr 1 w Grudziądzu wstrzymały:

1. udzielanie osadzonym widzeń,
2. zatrudnienie osadzonych poza terenem Zakładu Karnego,
3. odprawianie posług religijnych;

opisywane ograniczenia mają charakter wspólny dla wszystkich placówek penitencjarnych na terenie kraju, a podstawą faktyczną ich wprowadzenia są zalecenia Głównego Inspektora Sanitarnego¹⁰. Prawo skazanego do kontaktów z bliskimi jest akcentowane w artykule 43 Europejskich Reguł Więziennych: „Więżniom umożliwia się porozumiewanie się z ich rodzinami (...) oraz do przyjmowania wizyt tych osób w regularnych odstępach czasu”. W tym celu „(...) tworzy się system przepustek z więzienia”.

RODZICIELSTWO A WAŻENIE KARY

W warunkach współczesnych powoływanie się przez oskarżoną/oskarżonego na argument rodzicielstwa prowadzi do sytuacji zintensyfikowanego wysiłku sądu orzekającego w celu ustalenia właściwości osobistych sprawcy inkryminowanego zdarzenia.

Zgodnie z art. 53 § 2 k.k. wymierzając karę, sąd uwzględnia w szczególności motywację i sposób zachowania się sprawcy, zwłaszcza w razie popełnienia przestępstwa na szkodę osoby nieporadnej ze względu na wiek lub stan zdrowia, popełnienie przestępstwa wspólnie z nieletnim, rodzaj i stopień naruszenia ciężących na sprawcy obowiązków, rodzaj i rozmiar ujemnych następstw przestępstwa, właściwości i warunki osobiste sprawcy, sposób życia przed popełnieniem przestępstwa i zachowanie się po jego popełnieniu, a zwłaszcza staranie o naprawienie szkody lub zadośćuczynienie w innej formie społecznemu poczuciu sprawiedliwości, a także zachowanie się pokrzywdzonego. Katalog zmiennych poddawanych badaniom oraz rzutujących na wymiar kary nie ma charakteru zamkniętego. Ustawodawca nie zdefiniował również, z jakimi wa-

¹⁰ Por. komunikaty na oficjalnych witrynach internetowych ww. Zakładów Karnych: Zakład Karny w Płocku, <https://www.sw.gov.pl/aktualnosc/zaklad-karny-w-plocku-komunikat39>; Zakład Karny nr 1 w Grudziądzu, <https://www.sw.gov.pl/aktualnosc/zaklad-karny-nr-1-w-grudziadzu-komunikat29.12>.

gami należy zmienne te brać pod uwagę, a kwestia tak podstawowa, jak ich hierarchia, wciąż pozostaje przedmiotem dyskusji samych prawników¹¹.

Analizując właściwości osobiste oskarżonej/oskarżonego, sąd orzekający w szczególnie sposób bada zatem: dotychczasowy sposób sprawowania przez nich opieki nad dziećmi, zakres realizacji przez nich pozostałych obowiązków rodzicielskich, np. związanych z zapewnieniem środków utrzymania i wychowania, stopień ich identyfikacji z utworzoną rodziną.

Niewątpliwie na wymiar orzeczonej kary mają wpływ: nastawienie podsądnego do zarzucanego mu czynu, fakt jego popełnienia w obecności małoletniego dziecka, dopuszczenie do sytuacji, w której ujemne ustępstwa zarzucanego czynu mogły osiągnąć lub osiągnęły małoletniego. Termin i okoliczności, w których oskarżona/oskarżony powołuje się na fakt własnego rodzicielstwa w toku postępowania karnego, pozostają irrelewantne – z uwagi na treść czynności odebrania danych osobopoznawczych przez organ postępowania przygotowawczego, a następnie sąd orzekający. Oskarżona lub oskarżony jest bowiem obowiązany udzielić podstawowych informacji na temat swojej sytuacji rodzinnej, majątkowej i zdrowotnej.

Godzi się w tym miejscu zauważyć, że konieczność pielęgnacji relacji rodzinnych nie może każdorazowo świadczyć o konieczności łagodniejszego traktowania sprawcy czynu czy też go immunizować. Niechybnie jednak, na co wskazują badania pogładowe, płeć oskarżonego jest jednym z czynników determinujących rodzaj i wielkość zasądzonej kary w stopniu największym. Pozostałe determinanty to:

- sytuacja rodzinna – w literaturze przedmiotu wskazuje się, że skazani tworzący rodzinę, posiadający dzieci rzadziej otrzymują surowe wyroki, w szczególności częściej orzeka się wobec nich kary nieizolacyjne¹², a sędziowie przy ustalaniu wymiaru kary częściej biorą pod uwagę aspekt życia rodzinnego u oskarżonych kobiet niż mężczyzn¹³,
- zatrudnienie,
- status społeczny sprawcy.

W polskim orzecznictwie można zaobserwować tendencję do łagodniejszej oceny przestępstw popełnianych przez kobiety, zwłaszcza te pochodzące ze środowisk rodzinnych dotkniętych dysfunkcjami, przy czym nie ma znaczenia, czy anomalie te dotyczą rodziny przez oskarżoną stworzonej, czy też rodziny jej pochodzenia.

W realiach obowiązującej ustawy karnej i karnoprocesowej należy przyjąć, że sąd orzekający, chcąc uwzględnić sytuację rodzicielstwa, ma do wyboru następujące instrumenty kształtujące indywidualną sankcję karną:

¹¹ Por. Ł. Markiewicz, A. Markiewicz-Żuchowska, *Skłonności poznawcze sędziego wpływające na wysokość wymierzonej kary*, „Decyzje” 2018/8, s. 61.

¹² C. Fitzmaurice, K. Pease, *The Psychology of Judicial Sentencing*, „Manchester University Press” 1986.

¹³ A. Kapardis, *Psychology and Law*, „Cambridge University Press” 2010.

- orzeczenie kary innego rodzaju (tj. kary grzywny, kary ograniczenia wolności),
- orzeczenie warunkowego zawieszenia wykonania orzeczonej kary pozbawienia wolności z jednoczesnym poddaniem skazanej pod dozór kuratora,
- orzeczenie kary mieszanej (tzw. kombinowanej), której istotą jest izolacja penitencjarna skazanej/skazanego we wstępnym okresie wykonania kary przez okres nie dłuższy niż 6 miesięcy, a następnie realizacja kary ograniczenia wolności.

Nie można przy tym nie dostrzec możliwości szerokiego wykorzystania instrumentów przewidzianych w Kodeksie karnym wykonawczym, a prowadzących się do:

- odroczenia wykonania orzeczonej kary pozbawienia wolności – na podstawie art. 151 § 1 k.k.w.,
- zawieszenia wykonania orzeczonej kary pozbawienia wolności,
- wstrzymania wykonania orzeczonej kary pozbawienia wolności – na podstawie art. 9 § 3 i 4 k.k.w.,
- jak również możliwości realizacji kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego.

Wymienione powyżej instrumenty znajdują zastosowanie do osób, które po uznaniu ich winnymi i skazaniu sumiennie i terminowo realizowały środki karne, np. poprzez spłatę oznaczonej wyrokiem kwoty zasądzonej na rzecz pokrzywdzonego. Powyższe nie oznacza jednak, że w sytuacji braku możliwości i w konsekwencji niepełnej realizacji całokształtu orzeczonych kar i środków karnych skazana/skazany nie dysponuje żadną możliwością uzyskania ulgi w odbywaniu kary.

Pozytywne rozpoznanie wniosku o:

- orzeczenie zamiany kary pozbawienia wolności na innego rodzaju karę – na podstawie art. 75a § 1 k.k.,
- dokonanie skrócenia uprzednio orzeczonej kary pozbawienia wolności – na podstawie art. 75 § 3 k.k.

otwiera przed nimi możliwości odbycia kary na warunkach dogodniejszych od tych pierwotnie orzeczonych.

Ważenie kary nie było, nie jest i nigdy nie będzie wolne od wątpliwości związanych z możliwą instrumentalizacją ciąży i macierzyństwa przez oskarżoną. Biorąc jednak pod rozwagę:

- brak należytej edukacji seksualnej,
- pauperyzację społeczeństwa i utrudniony dostęp do środków antykoncepcyjnych,
- negatywne wzorce ze środowiska rodzinnego (m.in. wczesne rodzicielstwo własnych rodziców),
- rozwój chorób utrudniających lub czasowo uniemożliwiających zapłodnienie i ciążę,

należy przyjąć, że w zdecydowanej większości przypadków moment zajęcia w ciąży w toku postępowania sądowego jawi się jako losowy, a zatem niezorientowany na wzbudzenie współczucia i uzyskanie łagodniejszego wymiaru kary.

Praktyka ważenia i wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet ciężarnych i karmiących po wielokroć była jednak przedmiotem krytyki. Część komentatorów domagała się bowiem odstąpienia od umieszczania tej kategorii kobiet w jednostkach penitencjarnych, podczas gdy ich oponenti wskazywali, że stanowiłoby to dotkliwie naruszenie zasady równości płci w zakresie odpowiedzialności karnej, jak również zachętę do instrumentalizacji macierzyństwa w celu uchylania się od odbycia kary izolacyjnej¹⁴.

Należy mieć na uwadze, że w aktualnym stanie prawnym ciąża nie stanowi obligatoryjnej przesłanki odroczenia kary pozbawienia wolności, w przeciwieństwie do ustawodawstw takich krajów jak Dania, Norwegia czy Czechy¹⁵, co także może prowadzić do zwiększonej częstotliwości stosowania wobec skazanych kar rodzajowo łagodniejszych.

W piśmiennictwie prawniczym zwraca się uwagę na to, że kobiety znacznie trudniej znoszą odbywanie kary w warunkach izolacji¹⁶.

Według autorki fakt bycia rodzicem mającym zapewnić opiekę swemu dziecku powinien jednak oddziaływać łagodząco na rodzaj i rozmiar wymierzonej kary. Stosowanie kar izolacyjnych powinno być rzadkością, gdyż jej wykonywanie przez matkę dotyka psychiki dziecka. Nauce psychologii i psychiatrii powinna przyspaść zasadnicza rola w tym zakresie, gdyż niepowetowane konsekwencje dla zdrowia psychicznego dziecka wywołuje rozstanie z rodzicem, jakim jest jego pobyt w zakładzie karnym.

WIĘZIENNE MACIERZYŃSTWO

Matka skazana na karę pozbawienia wolności cieszy się w krajowym ustawodawstwie szerszymi przywilejami niż ojciec dziecka¹⁷. Jako punkt wyjścia do rozważań na ten temat należy przyjąć regulację art. 87 § 4 k.k.w. stanowiącą, że matce pozbawionej wolności należy umożliwić sprawowanie stałej i bezpośredniej opieki nad dzieckiem w ten sposób, aby dziecko mogło przebywać wraz z nią, na jej życzenie, w domu matki i dziecka przy zakładzie karnym, do ukończenia trzeciego roku życia, chyba że względy wychowawcze lub zdrowotne, potwierdzone opinią lekarza lub psychologa, będą przemawiały za oddzieleniem matki albo za przedłużeniem lub skróceniem tego okresu. Ojcowie muszą

¹⁴ Por. T. Kolarczyk (w:) T. Kolarczyk, J.R. Kubiak, P. Wierzbicki, *Przestępczość kobiet. Aspekty kryminologiczne i penitencjarne*, Warszawa 1984, s. 213 i n.

¹⁵ Por. M. Arczewska, *Więzienne matki. Pomiędzy zachowaniem przywiązaniowym, a transmisją międzypokoleniową*, „Prawo w Działaniu. Sprawy Cywilne” 2020/42, s. 10 i n.

¹⁶ Por. T. Szymanowski (w:) T. Szymanowski, Z. Świda, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 1998, s. 192.

¹⁷ A. Kilińska-Pękacz, *Prawo rodziców osadzonych do opieki i wychowania dzieci*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2018/99, s. 61.

jednak wyrazić zgodę na umieszczenie dziecka po urodzeniu w przywiezionym Domu Matki i Dziecka¹⁸.

Jak podaje H. Reczek, po narodzinach dziecka wniosek matki wskazujący formę opieki, na jaką się zdecydowała, kierowany jest do właściwego Sądu Rejonowego Wydziału Rodzinnego i Nieletnich w celu zaakceptowania go, ona sama może zaś wnioskować o umieszczenie dziecka w pozawięziennym domu dziecka, o oddanie dziecka rodzinie – jako rodzinie zastępczej, o oddanie pod opiekę męża lub partnera życiowego albo do adopcji¹⁹. Należy też mieć na względzie, że z uwagi na aktualne brzmienie art. 87 § 4 k.k.w. możliwe jest przebywanie wspólnie w domu matki i dziecka osób z różnych rodzajów zakładów karnych, np. kobiet skazanych po raz pierwszy, recydywistek, kobiet młodocianych²⁰, co w oczywisty sposób może prowadzić do zwiększonej liczby konfliktów oraz rozprzestrzeniania niewłaściwych wzorców zachowań, w tym wzorców zaczerpniętych z subkultury więziennej. Jednocześnie skazana na karę pozbawienia wolności matka powinna mieć świadomość, że nie ma takiej możliwości, by umieścić w domu matki i dziecka ojca dziecka, nawet w sytuacji, gdy matka z powodu ciężkiej choroby nie może sprawować stałej opieki nad dzieckiem²¹.

Jak wskazał ustawodawca w art. 87 § 3 k.k.w., kobiecie ciężarnej lub karmiącej zapewnia się opiekę specjalistyczną, przy czym – jak wyjaśnił J. Lachowski – pojęcie to obejmuje: i) opiekę ginekologiczną, ii) położnictwo, iii) zapewnienie diety proteinowej, a w przypadku matki karmiącej – iv) doradztwo laktacyjne. Zgodzić należy się też z tym, że opieki tej nie można poczytywać wyłącznie w kategoriach wsparcia medycznego, ale też realizacji obowiązków informacyjnych względem kobiety w ciąży²². Stefan Lelental podkreśla również wagę innych udogodnień – jako przykład podaje umożliwienie przez dyrektora zakładu, na przedstawiony wcześniej wniosek lekarza lub po zasięgnięciu od niego opinii, podjęcia odstępstw od regulaminu wykonywania kary, w zależności od stanu fizycznego lub psychicznego kobiety w ciąży oraz kobiety karmiącej, np. w zakresie częstszego korzystania z ciepłej kąpieli²³.

Kobiety należące do tej kategorii skazanych mają ustawowo zapewnione prawo do dłuższego spaceru (art. 112 § 1 k.k.w.) oraz dokonywania dodatkowych zakupów artykułów żywnościowych (art. 113a § 1 k.k.w.). Nie stosuje się wobec nich niektórych kar dyscyplinarnych (art. 143 § 2 k.k.w.)²⁴.

¹⁸ A. Matysiak-Błaszczak, *Więzienne macierzyństwo*, Poznań 2016; A. Matysiak-Błaszczak, *Sytuacja życiowa kobiet pozbawionych wolności*, Kraków 2010, s. 167.

¹⁹ H. Reczek, *Oddziaływania wychowawcze w Domu dla Matki i Dziecka przy Zakładzie Karnym nr 1 w Grudziądzu* (w: *Kobieta w więzieniu – polski system penitencjarny wobec kobiet w latach 1998–2008*, red. I. Dybalska, Warszawa 2009, s. 58).

²⁰ K. Dąbkiewicz, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2015, s. 395.

²¹ J. Lachowski, *Kara pozbawienia wolności* (w: *Kodeks karny wykonawczy*, red. J. Lachowski, Warszawa 2018, s. 417–418).

²² J. Lachowski, *Kara pozbawienia wolności...*, s. 87.

²³ S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2017, s. 392–393.

²⁴ J. Cegielska, *Kobieta w więzieniu*, „Forum Penitencjarne” 2005/7.

W Polsce funkcjonują dwa Domy dla Matki i Dziecka: w zakładzie karnym w Grudziądzu oraz w zakładzie karnym w Krzywańcu. Są to specyficzne placówki opiekuńczo-wychowawcze. Ponadto w zakładzie karnym w Grudziądzu znajduje się oddział położniczy. Przebywają tam kobiety od 7. miesiąca ciąży. Jest to prawo zagwarantowane w § 27 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 25.08.2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności. Zakłady te dysponują 61 miejscami. Agata Matysiak-Błaszczyk i Ewa Włodarczyk słusznie podnoszą, że niejednokrotnie nieodgodne położenie zakładu karnego względem punktów przesiadkowych dla środków komunikacji miejskiej stanowi główny powód braku więzi rodzinnych matki i dziecka z pozostałymi członkami rodziny, a to z kolei wzmacnia u nich poczucie wyalienowania oraz osłabia motywację do wprowadzenia trwałych modyfikacji inkryminowanych zachowań²⁵. Nie należy tracić z pola widzenia tego, że zastosowanie opisanych powyżej instytucji nie w każdym przypadku osadzonej matki odnosi pozytywne skutki – I. Fajfer-Kruczek jako bezpośredni bodziec będący zagrożeniem dla rozwoju dziecka osadzonej wymienia czynniki patogenne, które miały miejsce podczas trwania ciąży, np. spożywanie alkoholu, narkotyków. Autorka wymienia także inne działania wobec dziecka: głodzenie, uszkodzanie czy nawet jego podtruwanie, których kontynuacja na terenie przywiezienia domu dziecka i matki jest możliwie najszybciej i najpełniej eliminowana²⁶.

Personel więzienny i pielęgniarki uczą osadzone zasad opieki, pielęgnacji, żywienia itp. Zespół wychowawczy prowadzi zajęcia dydaktyczne, edukacyjne, wychowawcze, terapeutyczne i resocjalizacyjne, dokonuje kwartalnej oceny postaw macierzyńskich matek, wspomaga adaptację społeczną matki z dzieckiem poprzez utrzymywanie kontaktów z rodziną, organami pomocy społecznej oraz placówkami opiekuńczo-wychowawczymi. Personel takich zakładów karnych stanowią: pediatra, psycholog, pielęgniarka, wychowawca i dietetyk. Funkcjonariusze służby więziennej mający bezpośredni kontakt z dziećmi nie noszą mundurów. Nadrzednym celem więzień dla matek z dziećmi jest „zapewnienie dzieciom możliwie prawidłowych warunków rozwoju psychofizycznego przez stały i bliski kontakt z matką”²⁷.

Pamiętać należy o tym, że akt urodzenia, zaświadczenie o udzieleniu sakramentu Chrztu Świętego, a także dokumentacja osobowa i medyczna nie zawierają żadnych naniesień wskazujących na pobyt w zakładzie karnym²⁸, co pozwala na uniknięcie stygmatyzacji matki i dziecka w późniejszym życiu.

²⁵ A. Matysiak-Błaszczyk, E. Włodarczyk, *Macierzyństwo za kratkami*, „Pedagogika Społeczna” 2004/2–4, s. 55–59.

²⁶ I. Fajfer-Kruczek, *Psychospołeczne uwarunkowania wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka przebywającego z matką w izolacji penitencjarnej*, „Psychiatria i Psychologia Kliniczna” 2016/4, s. 267.

²⁷ J. Niedworok, *Matki więźniarki i ich dzieci w zakładach penitencjarnych. Zagadnienia podstawowe*, Wrocław 1988, s. 37–45.

²⁸ H. Reczek, *Oddziaływania wychowawcze...*, s. 231.

Niewątpliwie interesującym, lecz mało zbadanym, aspektem macierzyństwa w warunkach izolacji penitencjarnej jest przeobrażenie się relacji rodzinnej osadzonej matki z jej starszymi dziećmi w sytuacji, gdy zostają one umieszczone w pieczy zastępczej niespokrewnionej. Ze smutkiem należy skonstatować, że większość skazanych poddanych badaniu, opowiadając o własnych dzieciach pozostających w pieczy zastępczej, wykazywała się dystansem i chłodem emocjonalnym²⁹. Ich ambiwalentna postawa wyrażała się m.in. w powstrzymywaniu się od regulowania zobowiązań alimentacyjnych na rzecz starszych dzieci, nadmiernej koncentracji na powierzchownych potrzebach dziecka młodszego. Pomimo wysiłków służby więziennej, psychologów oraz personelu medycznego większość skazanych matek w sposób uproszczony rozumiała potrzeby dziecka i była w stanie im sprostać jedynie w nieznacznym zakresie. Z badań ankietowych prowadzonych przez M. Arczewską wśród skazanych wynikało, że utożsamiały one należytą dbałość o dobro dziecka z zaspokajaniem ich elementarnych potrzeb fizjologicznych oraz zapewnieniem im ubrań, rozrywek i zabawek.

KRÓTKA CHARAKTERYSTYKA DOMU MATKI I DZIECKA

Jeden z dwóch funkcjonujących w Polsce Domów dla Matki i Dziecka – Przywieszenny Dom Matki i Dziecka przy Zakładzie Karnym numer 1 w Grudziądzu – istnieje od 1949 r. Jest to czteropiętrowy budynek, umieszczony w centrum kompleksu więziennego. Posiada nieokratowane okna, plac zabaw i ogródek. Pokoje matek są trzyosobowe, a przy łóżku matki stoi łóżeczko dziecięce. Matki objęte są wsparciem psychologiczno-pedagogicznym i raz na kwartał kierownik Domu Matki i Dziecka, psycholog oraz wychowawca dokonują okresowej oceny postaw osadzonej matki. Przyjęcie matki z dzieckiem do Domu Matki i Dziecka następuje na podstawie pisemnego wniosku, wraz ze skróconym aktem urodzenia dziecka, złożonym przez matkę do dyrektora zakładu karnego. Wymagana jest także zgoda ojca dziecka. Wniosek ten rozpatrywany jest przez sąd opiekuńczy. Kobieta po urodzeniu dziecka ma 6 tygodni na podjęcie decyzji, czy jest zdecydowana na wychowywanie dziecka w Więziennym Domu Matki i Dziecka, czy też odda dziecko pod opiekę rodziny, krewnych lub placówki opiekuńczo-wychowawczej. W Zakładzie Karnym w Grudziądzu istnieje jedyny w kraju oddział ginekologiczno-położniczy, dlatego w Domu Matki i Dziecka w Grudziądzu przebywają kobiety ciężarne oraz matki z dziećmi do ukończenia przez nie trzeciego roku życia. Następnie przenoszone są do przywieszennego Domu Matki i Dziecka w Krzywańcu. Występują jednak odstępstwa, kiedy matka z dzieckiem przebywa dłużej w Grudziądzu, np. w chwili gdy regulowana jest sytuacja prawna dziecka, podejmowana jest decyzja o dalszym jego losie ze względu na chorobę lub kiedy zbliża się termin warunkowego zwolnienia matki. Wniosek o odbycie kary w przywieszonym domu matki i dziecka podlega oddaleniu wówczas, gdy zachodzi daleko idące prawdopodobieństwo, że cho-

²⁹ Por. M. Arczewska, *Więzienne matki...*, 2020/42, s. 30.

roba stale zagrażająca życiu matki lub dziecka utrudni albo wręcz uniemożliwi prawidłowe sprawowanie opieki nad małoletnim – do takich chorób zaliczane są uzależnienia. H. Machel wymienił natomiast dwa rodzaje czynów przestępnych, których sprawstwo skutkuje istotnymi trudnościami w uzyskaniu pozytywnego rozstrzygnięcia wniosku o umieszczenie skazanej wraz z dzieckiem w przywięziennym domu matki i dziecka – są to: i) przestępstwo dzieciobójstwa, ii) przestępstwo znęcania się nad dzieckiem³⁰.

Troska o zachowanie dobrostanu psychicznego odbywającej karę pozbawienia wolności będącej zarazem matką małoletniego dziecka przez lata determinowała dążenie do poprawy warunków bytowych skazanych. Pierwsza kompleksowa regulacja sytuacji osadzonych matek została dokonana w okresie Królestwa Polskiego i obejmowała m.in. zwiększenie i zmianę w zakresie racji żywnościowych. Wówczas, podobnie jak i w czasach współczesnych, akcentowano zwiększoną potrzebę profesjonalnej opieki medycznej sprawowanej przez personel lekarski oraz położne, a nadto pochyłono się nad preferowaną długością pobytu dziecka wraz z matką na terenie placówki penitencjarnej. Starania te, wobec wydatnego postępu medycyny, stały się coraz bardziej efektywne, przynosząc inny, równie pożądany skutek w postaci zwielokrotnienia oddziaływania resocjalizacyjnego³¹.

PRAWO DZIECI DO KONTAKTÓW Z RODZICAMI

Prawo dzieci do kontaktu z rodzicami zostało zdefiniowane w Konwencji o prawach dziecka³². W art. 9 ust. 3 konwencji podkreśla się, że dziecku przysługuje prawo do utrzymywania stałych i regularnych kontaktów z rodzicami. Uwięzienie rodzica pociąga za sobą negatywne skutki dla dziecka, np.: dyskryminowanie dziecka w środowisku, skłonności przestępcze, zaburzenia psychiczne. Wyniki badań przeprowadzonych na grupie kobiet osadzonych w rodzimych zakładach karnych potwierdziły opinie pedagogów dotyczące problemów, jakie można zaobserwować u dzieci, których jedno z rodziców odbywa karę pozbawienia wolności – są nimi głównie: i) obniżenie motywacji do nauki, ii) problemy z koncentracją uwagi, iii) problemy emocjonalne: płacz, złość, osamotnienie, iv) problemy zdrowotne w mniejszym nasileniu oraz v) lęk przed utratą drugiego z rodziców³³. J. Bowlby twierdzi, że pierwsze trzy lata życia dziecka to okres krytyczny, jeżeli chodzi o tworzenie się więzi³⁴. Jeżeli są one wytworzone prawidłowo, rzutują pozytywnie na dorosłe życie danej

³⁰ H. Machel, *Więzienie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Gdańsk 2003, s. 271.

³¹ J. Bieda, *Ciąża, poród i opieka nad dzieckiem w więzieniach Królestwa Polskiego (1815–1867)*, „Studia z dziejów państwa i prawa polskiego” 2015, nr XVIII, s. 55–57.

³² Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20.11.1989 r. (Dz.U. z 1991 r. nr 120 poz. 526), dalej: konwencja.

³³ Por. Tabela nr 9 „Reakcje dziecka na sytuację uwięzienia rodzica z perspektywy doświadczeń badanej populacji kobiet odbywających kary długoterminowe (n = 102)” (w:) M. Badowska-Hodyr, *Więź z rodziną...*, s. 64 i n.

³⁴ J. Bowlby, *Przywiązanie*, Warszawa 2007, s. 55.

osoby. Autor pisze, że „Raz wykształcone przywiązanie charakteryzuje istotę ludzką od kołyski aż po grób”.

Na tym tle słuszna wydaje się uwaga S. Lelental, że w praktyce, gdy natchmiastowe wykonanie kary pociągnęłoby wobec skazanego lub jego rodziny zbyt ciężkie skutki, sąd powinien rozważyć możliwość odroczenia wykonania kary pozbawienia wolności na stosowny czas. Niemniej jednak w literaturze do takich okoliczności zgodnie zalicza się między innymi starania skazanego o pozostawienie dzieci pod właściwą opieką³⁵.

Zagadnienia związane ze sprawowaniem władzy rodzicielskiej i bezpośredniej opieki nad dzieckiem przez osobę osadzoną powinny zostać poddane powtórnej analizie przez ustawodawcę. Stan przeprowadzonych dotychczas badań pokazuje, że instytucja Domu Matki i Dziecka odpowiada standardom europejskim, jednak, jak obrazują wyniki badań przeprowadzonych na grupie matek i dzieci, które opuściły przywięzienny Dom Matki i Dziecka i w nieodległej perspektywie czasowej powróciły na drogę przestępstwa, instrumentarium pozostawione do dyspozycji personelowi takich jednostek nie jest wystarczające do zbudowania i utrwalenia właściwych postaw rodzicielskich czy obywatelskich.

PROGRAMY INTEGRUJĄCE SKAZANEGO RODZICA Z DZIECKIEM

Istnieje wiele programów integrujących skazanych z dziećmi. Dzięki takim programom osadzeni mają szansę na zacieśnianie więzi z dziećmi. Rola wychowawcy więziennego w zakresie współpracy z rodziną osadzonego jest określona w Europejskich Regulach Więziennych z 11.01.2006 r., z których wynika, że władze więzienne pomagają więźniom w utrzymywaniu odpowiednich kontaktów ze światem zewnętrznym oraz dostarczają w tym celu odpowiedniego wsparcia socjalnego³⁶. W ramach realizacji programów readaptacji społecznej przez kadre penitencjarną zmierza się do poprawy relacji rodzinnych, wzmocnienia rodziny, zacieśnienia więzi, kształtowania odpowiedzialnego rodzicielstwa, wzmocnienia pozycji rodzica odizolowanego od rodziny³⁷.

Przykładowe programy integrujące skazanego rodzica z dzieckiem:

W Areszcie Śledczym w Szczecinie z okazji Dnia Dziecka zorganizowane zostało tradycyjne spotkanie integracyjne dla skazanych i ich rodzin w ramach programu readaptacji społecznej „SUPERTATA”. Celem programu było:

- i) budowanie prawidłowych relacji na linii ojciec–dziecko,
- ii) wdrożenie w społeczną rolę rodzica,
- iii) integrowanie przez wspólną aktywność skazanych i ich dzieci,

³⁵ S. Lelental, *Kodeks karny wykonawczy, Komentarz*. Warszawa 2012, s. 359–366.

³⁶ Rada Europy, Komitet Ministrów, Rekomendacja Rec (2006) 2 Komitetu Ministrów do państw członkowskich Rady Europy w sprawie Europejskich Regul Więziennych, przyjęta przez Komitet Ministrów w dniu 11.01.2006 r.

³⁷ M. Andrzejewski, *Dziecko w placówce opiekuńczo-wychowawczej*, „Dziecko Krzywdzone” 2006/17, s. 72–86.

- iv) wyrobienie nawyku wspólnego spędzania czasu,
- v) wzmocnienie relacji na linii rodzic–dziecko.

W realizacji programu zastosowane zostały metody wpływu osobistego i wpływu sytuacyjnego, w tym wspólne przebywanie skazanego z dziećmi oraz aktywne i konstruktywne wykorzystanie czasu w ramach tej aktywności wpływające na kształtowanie u skazanego pożądanych postaw społecznych.

W Zakładzie Karnym w Sieradzu realizowany był warsztat „Wypełnianie ról społecznych – gra czy rzeczywistość”, skierowany do osadzonych przejawiających trudności w zakresie wypełniania ważnych ról społecznych, np. męża, ojca, sąsiada itp. W trakcie zajęć więźniowie przeprowadzają autodiagnozę umiejętności pełnienia ważnych ról społecznych. Metodą pracy są: zajęcia w grupach, odgrywanie ról, zadania indywidualne. Oczekiwany efekt jest zmiana w zakresie wiedzy, umiejętności oraz postaw dotyczących pełnienia ról.

Natomiast program prowadzony przez Areszt Śledczy w Poznaniu „Mój Tata i ja” powstał w oparciu o ideę, że osobą najbardziej poszkodowaną w sytuacji uwięzienia jednego z rodziców jest dziecko. Jego celem jest nawiązanie prawidłowych relacji skazanego ojca z dzieckiem poprzez oddziaływania resocjalizacyjne i czytanie bajek w zakładzie karnym. Program składał się z trzech elementów, z których pierwszy stanowiło nagranie bajki wspólnie ze znaną osobą ze świata kultury. Płyty z nagraniem wraz z książkową wersją bajki i autografem gościa trafiają do dzieci więźniów.

Drugim elementem były prowadzone przez specjalistów warsztaty uczące więźniów radzenia sobie z emocjami, elementem wieńczącym program było zaś spotkanie rodzinne.

Służba Więzienna, która wspomaga osadzonych w kształtowaniu prawidłowych postaw obywatelskich, w tym rodzicielskich:

- i) współpracuje z licznymi organizacjami pozarządowymi,
- ii) czerpie z wzorców i doświadczeń służb penitencjarnych zagranicznych.

Przykładem powyższego jest realizacja wspólnie z Fundacją Sławek od 2010 r. projektu czytania bajek przez więźniów swoim dzieciom pod tytułem „Poczytaj mi”. Projekt ten został zapoczątkowany przez angielską organizację Book Dads i rozpowszechniony, przed wprowadzeniem go w Polsce, w ponad 90 brytyjskich więzieniach. Cel projektu stanowiła przede wszystkim pomoc dzieciom osadzonych w radzeniu sobie z tymczasową nieobecnością jednego z rodziców, jak również poczuciem alienacji w grupie rówieśniczej i utrzymanie więzi rodzinnych.

PODSUMOWANIE

Rodzina stanowi najważniejsze i często jedyne oparcie dla skazanych. Więzy rodzinna jest szczególnym rodzajem więzi społecznej stanowiącej jedną z podstawowych zmiennych procesu resocjalizacji skazanych. Kara pozbawienia wolności nie może odbywać się kosztem zrywania więzi łączącej skazanych z rodziną, gdyż więź ta leży u podstaw życia tej rodziny, przesądza o jej integracji lub

dezintegracji i niejednokrotnie stanowi o skuteczności wszelkich oddziaływań penitencjarnych. Rozluźnienie bądź zerwanie więzi powoduje trudności w odnalezieniu się w społeczeństwie po opuszczeniu zakładu karnego. Nie może zatem dziwić mnogość instrumentów mających na celu jej podtrzymanie, do których zalicza się:

1. realizację prawa osadzonego do kontaktów z bliskimi, w tym z małoletnim dzieckiem poprzez: widzenia, przepustki, korespondencję, rozmowy telefoniczne,
2. umożliwienie przeżywania świadomego macierzyństwa przez kobiety osadzone,
3. wdrożenie do realizacji projektów programów integrujących skazanego rodzica z dzieckiem.

ABSTRACT

mgr Faustyna Dagmara Jamiołkowska

The author is a PhD student of full-time doctoral studies – University of Białystok, Faculty of Law, a prosecutor's assistant at the Warsaw-Praga District Prosecutor's Office in Warsaw; she cooperates academically with the legal community.

Parental authority and custody of a child of a parent sentenced to imprisonment

This article concerns issues which are important in both the theoretical and practical aspect. The author discusses the law in Poland that allows the exercise of parental authority and child custody by a parent who has been sentenced to imprisonment. The author focuses in particular on the practical attributes of the discussed legal regulations, showing the possibilities and ways of exercising parental authority and custody, as well as the integration of the parent who is serving a sentence with the child in accordance with the assumptions of the Polish legal system. The main aim of the work is an attempt to systematize the forms of exercise of parental authority and child custody by an imprisoned parent. In the final remarks of this article, the author summarizes the subject, pointing to the instruments aimed at maintaining the family bond, which is one of the basic variables of the process of social rehabilitation of convicts.

Keywords: *prison, incarcerated parent, parental authority, child custody, maternity in prison, integration programs*

mgr Faustyna Dagmara Jamiołkowska

ORCID: 0000-0003-3746-0564; e-mail: faustyna.jamiołkowska@wp.pl

Autorka jest doktorantem stacjonarnych studiów doktoranckich – Uniwersytet w Białymstoku, Wydział Prawa, asystentem prokuratora w Prokuraturze Okręgowej Warszawa-Praga w Warszawie, współdziała naukowo ze środowiskiem adwokackim.

BIBLIOGRAFIA ZAŁĄCZNIKOWA

- Andrzejewski Marek**, *Dziecko w placówce opiekuńczo-wychowawczej*, „Dziecko Krzywdzone” 2006/17
- Arczewska Magdalena**, *Więzienne matki. Pomiedzy zachowaniem przywiazaniowym, a transmisją międzypokoleniową*, „Prawo w Działaniu. Sprawy Cywilne” 2020/42
- Badowska-Hodyr Monika**, *Więź z rodziną i jej znaczenie w procesie inkluzji społecznej z perspektywy osadzonych kobiet odbywających kary długoterminowe*, „Probacja. Kwartalnik” 2017/3
- Bieda Justyna**, *Ciąża, poród i opieka nad dzieckiem w więzieniach Królestwa Polskiego (1815–1867)*, „Studia z dziejów państwa i prawa polskiego” 2015, nr XVIII
- Bowlby John**, *Przywiązanie*, Warszawa 2007
- Cegielska Jolanta**, *Kobieta w więzieniu*, „Forum Penitencjarne” 2005/7
- Dąbkiewicz Krzysztof**, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2015
- Fajfer-Kruczek Iłona**, *Psychospołeczne uwarunkowania wczesnego wspomaganie rozwoju dziecka przebywającego z matką w izolacji penitencjarnej*, „Psychiatra i Psychologia Kliniczna” 2016/4
- Fitzmaurice Catherine, Pease Ken**, *The Psychology of Judicial Sentencing*, „Manchester University Press” 1986
- Gajda Janusz** (w:) *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2012, komentarz do art. 110
- Ignatowicz Jerzy**, *Władza rodzicielska* (w:) *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2012
- Kapardis Andreas**, *Psychology and Law*, „Cambridge University Press” 2010
- Kilińska-Pękacz Agnieszka**, *Prawo rodziców osadzonych do opieki i wychowania dzieci*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2018/99
- Kolarczyk Tadeucz, Kubiak Jacek Roman, Wierzbicki Piotr**, *Przestępczość kobiet. Aspekty kryminologiczne i penitencjarne*, Warszawa 1984

- Kwieciński Adam**, *Skazani – rodzice. Sytuacja prawna osadzonych sprawujących opiekę nad dziećmi*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego”, t. XXVIII AUWr No 3439, Wrocław 2012
- Lachowski Jerzy**, *Kara pozbawienia wolności (w:) Kodeks karny wykonawczy*, red. J. Lachowski, Warszawa 2018
- Lelental Stefan**, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 2017
- Machel Henryk**, *Więzenie jako instytucja karna i resocjalizacyjna*, Gdańsk 2003
- Marczak Monika**, *Pełnienie roli matki przez kobiety pozbawione wolności*, Centralny Ośrodek Szkolenia Służby Więziennej 2008
- Markiewicz Łukasz**, **Markiewicz-Żuchowska Agnieszka**, *Sklonności poznawcze sędziego wpływające na wysokość wymierzonej kary*, „Decyzje” 2012/18
- Matysiak-Błaszczak Agata**, *Sytuacja życiowa kobiet pozbawionych wolności*, Kraków 2010
- Matysiak-Błaszczak Agata**, *Więzienne macierzyństwo*, Poznań 2016
- Matysiak-Błaszczak Agata**, **Włodarczyk Ewa**, *Macierzyństwo za kratkami*, „Pedagogika Społeczna” 2004/2–4
- Niedworok Józef**, *Matki więźniarki i ich dzieci w zakładach penitencjarnych. Zagadnienia podstawowe*, Wrocław 1988
- Reczek Helena**, *Oddziaływania wychowawcze w Domu dla Matki i Dziecka przy Zakładzie Karnym nr 1 w Grudziądzu (w:) Kobieta w więzieniu – polski system penitencjarny wobec kobiet w latach 1998–2008*, red. I. Dybalska, Warszawa 2009
- Sitnik Katarzyna**, *Uwagi dotyczące wykonywania kary pozbawienia wolności w przywieziennych Domach dla Matki i Dziecka (w:) Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego*, Tom XXVIII, Wrocław 2012
- Strzebińczyk Jerzy**, *Władza rodzicielska (w:) System Prawa Prywatnego*, t. 12, *Prawo rodzinne i opiekuńcze*, Warszawa 2011
- Szymanowski Teodor**, **Świda Zofia**, *Kodeks karny wykonawczy. Komentarz*, Warszawa 1998
- Walczak Stanisław**, *Prawo penitencjarne. Zarys systemu*, Warszawa 1972